

ЙОСИФІНСЬКА ТА ФРАНЦИСКАНСЬКА МЕТРИКИ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ МІКРОТОПОНІМІЇ

Проаналізовано Йосифінську та Францисканську метрики як джерело вивчення мікротопонімів. Виокремлено групи номінованих мікрооб'єктів. Визначено особливості мікротопонімії Самбірського циркулу кінця XVIII – початку XIX ст.

Ключові слова: Йосифінська і Францисканська метрики, Самбірський циркул, мікротопонім кінця XVIII – початку XIX ст.

Проанализирована Иосифинская и Францисканская метрики как источник изучения микропонимов. Выделены группы номинируемых микрообъектов. Определены особенности микропонимии Самборского циркула конца XVIII – начала XIX вв.

Ключевые слова: Иосифинская и Францисканская метрики, Самборский циркул, микропоним конца XVIII – начала XIX вв.

The article analyses Josyphins'ka and Franciscans'ka metrics as the source of studying of microtoponyms. It points out the groups of nominated micro-objects. It adduces the features of microtoponyms of the end of XVIII – the beginning of XIX century.

Keywords: Josyphins'ka and Franciscans'ka metrics, Sambirs'kyi cyrkul, microtoponym of the end of XVIII – the beginning of XIX c.

Історичні писемні пам'ятки – важливе джерело лінгвістичних досліджень, тому інтерес до них зростає. За останні півстоліття з'явилося чимало наукових праць, в основі яких – джерельні матеріали. Ономастичні студії багатьох українських учених також містять цікавий історично-мовний фактаж: Л. Л. Гумецька опрацювала берестяні грамоти і матеріали ділового письменства, Р. І. Осташ, Ю. О. Карпенко – Реєстри Війська Запорозького, В. В. Денисюк дослідив антропонімію історіографічних пам'яток другої половини XVII–XVIII ст. Значну кількість історичних джерел різного характеру та історичного періоду опрацювали Є. С. Отін, М. О. Демчук, В. П. Щульгач, В. В. Лучик, М. І. Сенів, О. П. Карпенко, С. М. Медвідь-Пахомова, В. В. Котович, З. О. Купчинська, І. В. Єфименко, І. Б. Царалунга, Н. Є. Михайличенко.

Надзвичайно цінними є Йосифінська (1785–1788) та Францисканська (1819–1820) метрики (далі – ЙМ і ФМ).

Беручи за джерельну базу історичний матеріал метрик та сучасні дані, О. О. Марочкіна опрацювала семантику твірних основ прізвищевих назв та прізвищ Розточчя, способи їх творення, способи офіційної ідентифікації особи історико-географічного регіону кінця XVIII – початку XIX ст., виявила зміни, що відбулися в складі та структурі прізвищ жителів протягом досліджуваного періоду [6].

На стику історії, географії та лінгвістики перебувають дослідження О. А. Купчинського. Вчений говорить про об'єкт мікротопоніміки – «назви-мікроніми» у ЙМ і ФМ як про «важливе джерело для з'ясування питань історичної географії» [4, с. 87].

До кадастрів зверталися не лише лінгвісти, а й історики.

За даними ЙМ М. Л. Долинська з'ясовує вплив способів господарювання та забудови на формування історичного ландшафту міста, досліджує об'єкти, що перебувають поза мурами Львова, локалізує передміські млини [2, с. 159–221]. ФМ у дослідженні вченої є «допоміжним джерелом до ЙМ» [2, с. 21].

Головна тема досліджень історика-краєзнавця В. П. Лаби – історія населених пунктів Галичини. Метрики – одне з історичних джерел його розвідок. Наприклад, у дослідженні історії села Вовків учений подає тогочасні його межі, кількість хат, млинів, гуралень, площу панських, селянських і церковних земель, кількість прізвищ, які функціонували на території населеного пункту, найпоширеніші з них і ті, які збереглися в селі дотепер [5, с. 10–11].

Йосифінська і Францисканська метрики – джерело антропонімних, топонімних, історичних, соціально-економічних досліджень. Окрім цього, на сторінках метричних книг зафіксовано велику кількість мікротопонімів кінця XVIII – початку XIX ст. Назви цих перших поземельних кадастрів Галичини походять від імен австрійських імператорів Йосифа II (1780–1790) і Франца I (1804–1835), за панування яких вони були складені. Кадастри зберігаються в Центральному державному історичному архіві у Львові (фонд 19, опис XIV і фонд 20, опис XIV відповідно). Метрики, на відміну від інших статистичних джерел Речі Посполитої, – інвентарів, люстрацій, поборових реєстрів, «крім докладних даних про земельні ресурси маєтків і громад, детально аналізують стан і використання сільськогосподарських угідь» [3, с. 5], і саме тому містять багато назв малих географічних об'єктів.

Зокрема, обміру й оподаткуванню підлягали такі види сільськогосподарських угідь: 1) орні землі (Aeker, Role), 2) перелogi і пари (Trischaecker und Rattaecker), 3) стави (Teuche), 4) луки (Wiesen), 5) городи (Garten), 6) пасовиська та альпійські луки (Hutweiden und Alpen), 7) чагарники (Gestrippe, chrusty, krzaki), 8) винниці (Wiengarten), 9) ліси (Waldungen) [3, с. 8]. Початок створенню ЙМ поклав патент від 12 квітня 1785 року. Поштоухом до укладання ФМ став патент від 23 грудня 1817 року. ФМ – це виправлення ЙМ і доповнення до неї, які в окремих циркулах продовжувалися до 1823 року і навіть довше.

Мова пам'яток – польська, частково – німецька (переважно це дублети основних документів, складених польською), є вкраплення латинської (але це, швидше, канцелярські кліше на зразок AD, Anni Domini (року Божого); уживання латинського сполучника et замість українського і).

Починаючи з 1569 року, Галичина перебувала під владою Польщі, що і стало причиною створення метрик польською мовою. У XVIII ст. колись могутня Річ Посполита була у стані занепаду. На початку серпня 1772 року з ініціативи пруського короля Фрідріха Великого Росія, Прусія та Австрія поживилися частиною Польщі. Австрія захопила місто Краків з околицею й решту Сандомирського воєводства та територію між ріками Віслою і Бугом, а також заселену українцями Холмщину й південне Підляшшя. Всі ці великі простори одержали тоді спільну назву Галичина (Galizien). Для відмежування польських земель від українських першим надано назву Westgalizien (Західна Галичина), українські землі названо Ostgalizien (Східна Галичина) [1, с. 135–136].

Адміністративно-територіальними одиницями Галичини були округи і дистрикти, кількість яких не була сталою. Одні дослідники надають перевагу терміну округ [7], інші – округа [1], хоч у метричних книгах кадастрів цю адміністративну одиницю названо циркулом [12]. У статті використовуємо термін оригіналу – циркул.

У 1772 році було 6 округів, до складу яких входило 59 дистриктів. У 1777 році було вже 13 округів, а в 1786 році – 18, із них 12 перебувало у складі української Східної Галичини. На правах 19-го округу до Галичини входила Буковина (1786–1849) та Холмщина (1795–1809) [7, с. 140]. До складу Східної Галичини

входили такі округи: Белзький, Брідський, Бережанський, Заліщицький, Коломийський, Ліський, Львівський, Перемиський, Самбірський, Станіславський, Стрийський, Тернопільський [1, с. 139].

До Самбірського циркулу входить 412 населені пункти (міста, села, передмістя, присілки, хутори). За сучасним адміністративно-територіальним поділом це частина сіл Самбірського, Старосамбірського, Дрогобицького, Турківського, Городоцького, Мостиського, Пустомитівського, Миколаївського, Стрийського та Сколівського районів Львівської області. У 1811 році відбулися зміни у складі населених пунктів: Ковбаєвичі (тепер Колбаєвичі Самбірського району) перейшли до Самбірського циркулу із Львівського, а Никонковичі (тепер Пустомитівський район), навпаки, відійшли до Львівського циркулу.

Мета статті – показати роль ЙМ і ФМ як джерела досліджень мікротопонімії.

У метричних книгах сіл Андріянова, Багноватого, Бані Котівської, Баранчич Великих, Баранчич Малих, Вовчого, Волосянки Великої, Волосянки Малої, Волошинової та Волощі виокремлено такі групи номінованих мікрооб'єктів:

1) назви кутів, частин населеного пункту (*Kąt Harasiw* (Вов, ЙМ, 318зв); *Kont Grabowy zwany* (Влщ, ЙМ, 118зв);

2) назви полів (*Pole Kąt Mazurykow zwany* (БК, ЙМ, 13зв), (БК, ФМ, 16зв); *Pole Koło Krzyzow* (Багн, ЙМ, 3зв);

3) назви чагарників (*Krzaki na Skale przy Potoku Bahnowatym* (Багн, ЙМ, 20зв), *Debry po nad Wode Jablonke* (Влщ, ЙМ, 154зв);

4) назви горбів (*Ogrod przy Potokach* (Багн, ЙМ, 7зв); *Pomiarki za Obszarem* (Влщ, ЙМ, 33зв);

5) назви пасовищ (*Pastwisko między Pniakami* (Багн, ЙМ, 41зв);

6) назви ґрунтів (*Fredra Senkowego Grunt* (Багн, ЙМ, 34зв);

7) назви грядок (*Zubryckiego Hawryła grządka przy Potoku Zworze* (Багн, ФМ, 70зв);

8) назви роздоріж (*Rozdroze na Przystopie od Ilnika do Bahnowatey u Hnilego Potoka u na Czereninie* (Багн, ЙМ, 12зв);

9) назви дерев-орієнтирів (*Drzewo Lipowe* (Влщ, ЙМ, 5);

10) назви боліт (*Błoto przy wale od Pastewnika* (БК, ЙМ, 7зв);

11) назви потоків та потічків (*Potok Rudawy zwany* (БК, ЙМ, 23зв), *Struga nazwiskiem Rzeka Stara* (Влщ, ЙМ, 144зв);

12) назви ставків (*Stawek Rumienski* (Андр, ЙМ, 3);

- 13) назви озер (*Jezero Hawryła Neczypera* (БК, ЙМ, 23зв);
- 14) назви річок (*Rzyka Hnyła* (Вов, ЙМ, 66зв);
- 15) назви джерел (*Krynica pod Gorą Kimakow* (Багн, ЙМ, 20зв);
- 16) назви гір (*Gora Worot* (Багн, ЙМ, 3зв);
- 17) назви верхів (*Werch Kimakow* (Багн, ЙМ, 4зв);
- 18) назви горбів, пагорбів (*Horb Szeroki* (Багн, ЙМ, 4зв),
Pagorek (БК, ЙМ, 23зв);
- 19) назви долин (*Dolinka* (Влщ, ЙМ, 5);
- 20) назви ланів (*Łan Dworski Sredni Obszar* (Влщ, ЙМ, 39зв);
- 21) назви садів (*Sad Pański* (Влщ, ЙМ, 13зв);
- 22) назви лісів (*Las Terszakowski Karwatec zwany* (Влщ, ЙМ,
142зв);
- 23) назви гаїв (*Gayek* (БарВМ, ЙМ, 18зв), (БарВМ, ФМ, 33зв);
- 24) назви зрубів (*Zrąb Olchowy* (БарВМ, ФМ, 27зв);
- 25) назви саджівок (*Sadzawka pod Dworem* (БарВМ, ФМ, 27зв);
- 26) назви заростей (*Wirzbisko Susołowskie* (Влщ, ЙМ, 141зв);
- 27) назви галявин (*Polanka Kozuruwka zwana* (Багн, ЙМ, 3зв);
- 28) назви ярів (*Małe Jarowyska* (Влщ, ФМ, 73зв);
- 29) назви лук (*Łąka przy Stawie Murczanskim* (БК, ЙМ, 13зв);
- 30) назви сіножатей (*Sianożęć w Lesie Maynickim* (Влщ, ЙМ,
105зв);
- 31) назви доріг та шляхів (*Droga z Przystopca na Szeroki Horb
idąca* (Багн, ЙМ, 14зв);
- 32) назви млинів (*Młyn Woynowski w Cisminach Potoku Bali-
nowatego i Rostoki* (Багн, ЙМ, 7зв);
- 33) назви цвинтарів (*Cmentarz dawny pod Stodolą* (Багн, ЙМ,
49зв);
- 34) назви вигонів для худоби (*Wygon Bydła po przy Potok
Jałyszczca* (Багн, ЙМ, 82зв);
- 35) назви лазів (*Łaz za Steciwką Zwany* (ВлсМ, ЙМ, 35зв);
- 36) назви берегів (*Brzeg Łużany Zwany* (ВлсВ, ЙМ, 122зв);
- 37) назви валів (*Wal czyli Okup* (БК, ЙМ, 23зв);
- 38) назви меж (*Stara Granica Kuzerka Zwana* (ВлсМ, ЙМ, 3зв);
- 39) назви церков (*Cerkiew* (БарВМ, ФМ, 10зв);
- 40) назви хрестів (*Krzyż Święty* (ВлсВ, ЙМ, 148зв);
- 41) назви майданів (*Maydan Skarbowy z Budynkami Obszerne-
mi* (Багн, ЙМ, 29зв);
- 42) назви маєтків (*Folwarek* (БарВМ, ЙМ, 18зв);

43) назви гребель (*Greblia Syrana* (БарВМ, ЙМ, 12зв);

44) назви мостів (*Tydozki Most* (Влщ, ЙМ, 118зв);

45) назви будівель (*Plebania* (Влщ, ФМ, 168зв), *Koszary od wsi Nanczuli Wielkiey* (Влщ, ЙМ, 3);

46) назви броварень (*Browarek Woytowski na Potoczku Zapordryna* (Багн, ЙМ, 86зв);

47) назви цегелень (*Cegelnia* (БарВМ, ЙМ, 9зв).

У назвах малих географічних об'єктів населених пунктів Самбірського циркулу часто трапляються слова *zwany, zwana* (*nazwana*), *zwane, nazwiskiem, nazywający* (-a, -e) *się* (*Las Terszowski Karwatec zwany* (Влщ, ЙМ, 142зв), *Polanka Kozuruwka zwana* (Багн, ЙМ, 3зв), *Łąka Dworska Zagumnem nazwana* (лука) (БарВМ, ЙМ, 12зв), *Pole Zadna Kiczera Zwane* (ВлсМ, ЙМ, 3), *Struga nazwiskiem Rzeka Stara* (Влщ, ЙМ, 144зв), *Pole nazywające się Pawlikuwka* (Вов, ЙМ, 183зв), *Pole nazywające się Czantyiwka* (Вов, ЙМ, 175зв).

У назвах доріг і шляхів відбито, звідки і до поки вони протягаються або де починаються, а де закінчуються. Назви доріг і шляхів ужито зі словами *ciągąca się, idąca, wpadająca* (*Droga z Bani do Borysławia ciągąca się* (БК, ЙМ, 21 зв), *Droga z Przystopca na Szeroki Horb idąca* (Багн, ЙМ, 14 зв), *Droga ciągąca się od wsi Popiel do Borysławia* (БК, ЙМ, 21 зв), *Droga Publiczna w Banie wpadająca* (БК, ЙМ, 21 зв). Найчастіше такі номени утворювалися за зразком *Droga z ... do ...*, *Droga z ... na ...*, *Droga od... do...* Проте є назви доріг, у яких не вказано, де їхній початок або де їхній і початок, і кінець (*Droga do Cerkwi* (Влщ, ЙМ, 10 зв), *Droga do Lasu* (Влщ, ЙМ, 32 зв), *Droga z góry zwana ponad Potok* (Багн, ЙМ, 39 зв), *Droga Zawadska* (Багн, ЙМ, 57 зв).

Назви водних мікрооб'єктів можуть уживатися зі словом *wpadająca* (якщо це назва річки чи джерела), *wpadający* (якщо це назва потічка) (*Krynica pod Gorą Kimakow w Potoczek Rostoczka dolinką wpadająca* (джерело) (Багн, ЙМ, 20 зв), *Potoczek Zawalina przy Koncu Gory Kimakow do Wyscia Potokow Bahnowatego i Rostoki wpadający* (потічок) (Багн, ЙМ, 27 зв), *Potoczek Zapudłyna w Potok Bahnowaty przeciw Karczmu wpadający* (потічок) (Багн, ЙМ, 32 зв), *Rzeka Tysmienica w Dniestr wpadająca* (ріка) (Влщ, ЙМ, 142).

Зафіксовано випадки, коли побутують дві назви мікрооб'єкта. У таких випадках писар подає обидві (*Gora Zwana Przypor*

Czyli Pelinina (Багн, ЙМ, 3 зв), *Droga na Miedzach czyli Flurze* (ВлсМ, ЙМ, 2), *Wal czyli Okup* (БК, ЙМ, 23 зв), *Koscia Cucika Czerterasz czyli Pastewnik po między Gruntami nad samym potokiem Młenczynym* (Багн, ФМ, 65 зв), *Niwa Na Garbkach Czyli u Krzywey Łozy* (Влщ, ФМ, 40 зв), *Pole Teresziwskie zwane i Cien Teresziwska nazywaiące się* (Вов, ЙМ, 189 зв).

Мікротопоніми кінця XVIII – початку XIX ст. дуже часто виражено багатоконпонентними описовими конструкціями, які деталізують локалізацію мікрооб'єкта у просторі. Наприклад, *Łąka na Dolinie Połowieckiey nazywaiąca się Bezłaz między Małym i Wielkim Lasem* (лука) (БарВМ, ЙМ, 21 зв), (БК, ФМ, 4 зв), *Droga pod Czerenine w Gore ponad Wies Bahnowata Ku Rykowu idąca* (дорога) (Багн, ЙМ, 14), *Zagumienki za Goscincem z Łowczyc do Andriyanowa idącym leżące konczącesie u łanu Pańskiego* (поле) (Андр, ЙМ, 2), *Skarbowe Paswisko pod Lassem i Samym Wierszchem Stodoły wcziaz od Granicy Zawackiey, az do Seredniego ciągniące się* (пасовище) (Багн, ФМ, 66 зв). До складу таких розлогих конструкцій уходить кілька простіших. Для прикладу, із останнього історичного мікротопоніма виокремлюємо простіші: *Las*, *Wierszch Stodoły*, *Granica Zawacka*, *Serednie*.

У мікротопонімії Самбірського циркулу зафіксовано явище трансонімізації в межах одного населеного пункту (*Łychacz* (ліс) (Багн, ЙМ, 3) і *Łychacz* (потік) (Багн, ЙМ, 3); *Bagno* (поле) (Влщ, ФМ, 319 зв) і *Bahno* (ліс) (Влщ, ФМ, 337 зв); *Łąka Jabłaka* (лука) (БарВМ, ЙМ, 8 зв), (БарВМ, ФМ, 14 зв) і *Lan Jabłaka nad Droga do Chliwisk idąca* (лан) (БарВМ, ФМ, 14 зв); *Potok Jarci* (потік) (Вов, ЙМ, 277 зв) і *Pole Jarci nazywaiące się* (поле) (Вов, ЙМ, 279 зв).

Незважаючи на те, що метричні книги складено польською мовою, відчутно, що писарі – українці. Про це нам «говорять» помилки, яких вони припускаються. Наприклад, у мікротопонімі *Zawałyna Wełyka* (поле) (Вов, ЙМ, 216 зв) другим компонентом повинно було бути слово *wielka*. У назвах на -івка писар замість -owka вживає -iwka (*Pole nazywaiące się Genciwka* (Вов, ЙМ, 192 зв). Носові звуки *a* та *e* часто передано в метричних книгах буквосполученнями *on*, *om*, *em* (*Kąt Harasiw między Potokiem Malinowskim i Polem Bagnem* (Вов, ЙМ, 318 зв), *Kont Grabowy zwany Pańskie* (поле) (Влщ, ЙМ, 118 зв), *Las Dębowy* (БарВМ, ФМ, 27 зв), *Dem-bina Młoda* (БарВМ, ЙМ, 15 зв), *Zrąb* (БарВМ, ФМ, 27 зв), *Zromb*

(БарВМ, ЙМ, 56 зв), *Zremb* (БарВМ, ФМ, 40 зв). Ще одна «помилка» – вживання *u* замість *ą* (*on*) та *ę* (*Pole Kąt Mazurykow zwany od Granicy Popielowskiey nad Rzyką Ratoczyną* (поле) (БК, ЙМ, 13 зв), *Pole Kont Mazurykow zwany od Granicy Popielowskiey nad Rzyką Ratoczyną* (поле) (БК, ФМ, 16 зв), *Pole Kut pod Steciuwką* (поле) (ВлсМ, ЙМ, 37 зв), *Kipuczat Kut Pole nazywaiące się* (поле) (Влщ, ФМ, 281 зв), *Pole Kut Siczka nazywaiące się* (поле) (Влщ, ФМ, 292 зв); *Las Dębowy* (БарВМ, ФМ, 27 зв), *Pole Dubowe* (Вов, ЙМ, 280 зв). Відсутність носових звуків *ą* та *ę* в українській мові зумовлює помилки при їх відображенні.

Про важливість таких історичних писемних пам'яток як ЙМ і ФМ говорить значна кількість різноаспектних студій, присвячених їхньому аналізу. До матеріалів ЙМ і ФМ зверталися не лише ономасти, але й історики, спеціалісти з історичної топографії.

У метричних книгах десятиох сіл Самбірського циркулу зафіксовано значну кількість мікротопонімів кінця XVIII – початку XIX ст., виокремлено 47 груп номінованих об'єктів. Аналіз мікротопонімного матеріалу показує, що назви мікрооб'єктів дуже часто виражено описовими розлогими конструкціями, які уточнюють розташування об'єкта на місцевості. Мікротопоніми у переважній більшості вживаються зі словами *zwany*, *zwana* (*nazwana*), *zwane*, *nazwiskiem*, *nazywaiący* (-а, -е) *się*. Зафіксовано вживання паралельних назв для одного об'єкта. Явище трансонімізації має місце серед мікротопоназв одного населеного пункту. Українські назви передавалися графічними засобами польської мови, тому писарі мимоволі припускалися помилок, наприклад, звукового варіювання.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ

- Андр, ЙМ** – Андріянів // Ф.19, оп. XIV, од. зб. 341.
Багн, ЙМ – Багновате // Ф. 19, оп. XIV, од. зб. 78.
Багн, ФМ – Багновате // Ф. 20, оп. XIV, од. зб. 16.
БК, ЙМ – Баня Котівська // Ф. 19, оп. XIV, од. зб. 242.
БК, ФМ – Баня Котівська // Ф. 20, оп. XIV, од. зб. 66.
БарВМ, ЙМ – Баранчичі Великі і Баранчичі Малі // Ф. 19, оп. XIV, од. зб. 141.
БарВМ, ФМ – Баранчичі Великі і Баранчичі Малі // Ф. 20, оп. XIV, од. зб. 1.

Вов, ЙМ	– Вовче // Ф. 19, оп. XIV, од. зб. 49.
ВлсВ, ЙМ	– Волосянка Велика // Ф. 19, оп. XIV, од. зб. 223.
ВлсМ, ЙМ	– Волосянка Мала // Ф. 19, оп. XIV, од. зб. 227.
Влш, ЙМ	– Волошинова // Ф. 19, оп. XIV, од. зб. 56.
Влш, ФМ	– Волошинова // Ф. 20, оп. XIV, од. зб. 55.
Влщ, ЙМ	– Волоща // Ф. 19, оп. XIV, од. зб. 244.
Влщ, ФМ	– Волоща // Ф. 20, оп. XIV, од. зб. 41.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. **Верига В.** Нариси з історії України (кінець XVIII – початок XIX ст.) / В. Верига. – Львів: Світ, 1996. – 448 с.
2. **Долинська М. Л.** Історична топографія Львова XIV–XIX ст. / М. Л. Долинська. – Львів: Вид-во Національного ун-ту «Львівська політехніка», 2006. – 356 с.
3. **Йосифінська (1785–1788) і Францисканська (1819–1820) метрики.** Перші поземельні кадастри Галичини. Показчик населених пунктів. – К.: Львівська обласна книжкова друкарня, 1965. – 356 с.
4. **Купчинський О. А.** Літописні географічні назви «Микулин» і «Рожне поле» та їх історична територія у XI–XVIII століттях / О. А. Купчинський // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 15. – Львів, 2006–2007. – С. 82–89.
5. **Лаба В. П.** Історія села Вовків від найдавніших часів до 1939 р. / В. П. Лаба. – Львів: б/в, 2001. – 28 с.
6. **Марочкіна О. О.** Формування прізвищевої системи Розточчя: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / О. О. Марочкіна. – Івано-Франківськ, 2011. – 26 с.
7. **Субтельний О. М.** Україна: історія / О. М. Субтельний. – [3-є вид.] – К.: Либідь, 1993. – 718 с.

Надійшла до редколегії 25.03.2014